

Houten schepen van Jelle Jelles Croles

Over de houten schepen van scheepsbouwmeester Jelle Jelles Croles (1826-1900) uit IJlst is vrij weinig bekend. Er zijn geen werfboeken bewaard gebleven, maar wel vijf brieven van schippers die aan Croles schreven over de ervaringen met hun nieuwgebouwde schip. Zo krijgen we een beter beeld van deze bekende scheepsbouwer. Door: **Simon Schermerhorn**

De Croles-werf in IJlst is nu vooral bekend van de schepen van 'de izeren helling' die in de korte periode 1895-1911 werden gebouwd. Maar vanaf 1778 werden al 117 jaar lang houten schepen gebouwd. Dat waren vooral bedrijfsvaartuigen en enkele plezierjachten. Twee boeiers en een Fries Jacht waren al langer bekend. In de Spiegel van november 2020 (SdZ 2020.9) staat beschreven dat Croles eveneens de boeier *Friesland* van Gurbe Reitsma heeft gebouwd. De brieven van schippers die hun bevindingen aan de werf meldden waren kennelijk belangrijk voor de familie Croles, want na het overlijden van Jelle Jelles in 1900 heeft zijn zoon, ook Jelle Jelles genaamd, die tot zijn overlijden in 1936 bewaard. Zo zijn er vijf brieven in een archief van de bibliotheek van de Vrije Universiteit beland, ze dateren uit de jaren 1851, 1863, 1874, 1885 en 1890

Dramatische start

In 1851 werd Jelle, 24 jaar jong, de werfbaas nadat zijn vader Jelle Jelles Croles (1793-1851) en zijn jongere broer Walle (1828-1851) om het leven kwamen door het omslaan van de zeilboot op het Heegermeer. Jelle Croles kreeg toen ook de rol van vader voor de jongere broers en zussen. Hij was, na zijn zus Tjitske, de oudste van negen kinderen. In de brieven komen het geloof, dat een belang-

rijke rol speelde, en de gezondheid ook aan de orde. Na het drama met zijn vader en broer ervaart Jelle Croles later in zijn privéleven weer veel tegenslag. Zijn eerste kind, dochter Dieuwke, overlijdt in 1860 na zes maanden en twee jaar later sterft zoontje Jelle al na drie weken.

Daarna krijgt hij nog zes kinderen. Het weerhield hem niet van zijn verdere loopbaan; naast het werk op de werf werd hij later wethouder, ambtenaar van de burgerlijke stand in IJlst en lid der Staten van Friesland.

Brief van J. Koolman (Wormerveer, 27-9-1851)

Koolman had na de levering van zijn schip (waarvan we helaas de naam niet zeker weten) aan Croles beloofd te schrijven, maar liet de brief opstellen door J. Bruijn Dz. In die tijd kon immers lang niet iedereen lezen en schrijven.

Na de aanhef 'Mijnheer!' krijgt Croles een compliment over het schip:

'En nu zult gij wel vragen wat wij van het vaartuig zeggen? Er is maar ééne stem: wat is dat eene mooie schuit!! En die algemeene stem wordt door mij ten volle beaamd. Het is een fiks betimmerd vaartuig, hecht en sierlijk bewerkt, in weinige woorden: Het prijst zijnen bouwmeester'

Dat de brief 6 maanden na het ongeluk op het Heegermeer is geschreven blijkt ook uit deze passage:

boven: Portret van Jelle Jelles Croles, met daaronder zijn handtekening, overigens waren zowel zijn vader als zoon ook een Jelle Jelles

Aquarel van de door Croles gebouwde *Aurora* voor de Borkumer beurtschipper K.E. Gerhards (1866)

'en dat de Zegen des Hemelschen Vaders in alles op u ruste om welgemoed en ontheven van die drukkende lichaams zwakte de taak te vervullen, die Gij op U naamt; om een vader te zijn voor de jongere broeders en Zusters, die God U opdroeg, toen Hij Uwen eerbiedwaardigen vader tot zich riep'.

De gezondheid van de nog jonge werfbaas Jelle Croles was kennelijk problematisch...

De eerste reis van schipper Koolman met zijn nieuw schip ging naar Rotterdam 'in bevrachting' en ook een van de zussen van Jelle Croles was mee: *'uwe Zuster zal een aardig reisje maken'.*

De brief eindigt met een PS: *'Dat Schipper Koolman en Zijne vrouw En ook uwe Zuster U hierbij hartelijk groeten, zult Gij wel geloven. Tabé'*

Onderzoek naar schipper J. Koolman levert alleen enkele (mogelijke) verwijzingen op naar een schip genaamd *Hendrika Johanna*.

Brief van R.D. van 't Veer (Londen, 5-9-1863)

Deze brief uit 1863 gaat over de eerste reis van de palingaak *Herstelling*, die gebouwd werd voor de palinghandelaar Rintje Jans Visser uit Workum. Schipper Rein van 't Veer (1812-1884) geeft een gedetailleerde beschrijving van de eerste reis naar Londen. Het Fries Scheepvaart Museum heeft overigens meerdere voorwerpen van de *Herstelling* in de collectie: de naamborden, de vlag en een aantal

Den 28sten September 1885
 J. Croles, IJlst
 Geachte Vriend!

Volgens onze afspraak, kan ik u hierin berichten
 dat wij met de Herstelling den 22 Augustus van het water
 hebben genomen een Palingaschuit van Jagg. Schipper

blokken. Bij de beschrijvingen van deze objecten staat dat de *Herstelling* in Workum is gebouwd. Door deze brief is nu de werkelijke bouwplaats bekend: Croles in IJlst. De brief is gepost in Londen en de met lak verzegelde envelop met prachtig handschrift is bewaard gebleven. Het is een lange brief (3 kantjes) met een gedetailleerde beschrijving van de reis. Enkele saillante passages:

'Deze avond begon het te Donderen en Hard waaije, zoo dat wij toen eerst voor een Rif en kleine Middell Kluiwok, vervolgens voor Twee Rewen, vok en Storm Kluiwok hebben gezeild, den 26 Aug was het weer opgeknapt' Tijdens de tocht heeft men regelmatig een andere palingaak in het zicht, de *Hoop* van P. Jelsma uit Heeg, die wordt aangeduid met 'Buurman':

'Den 28 Augt des Morgens Knap Weer en toen lieten wij

onze Buurman een beetje vooruitgaan en toen de Zeilen goed stonden En het Zwaard er wel onder, zeilden wij hem Royaal onder de Lij van zijn Zeilen voor bij. Des Namiddags wierd het stilletjes zoo dat wij 5 Uuren ten Anker hebben geleid, van de tegenstroom'.

Uit de volgende passage blijkt dat het zeker om een palingaak ging:

'en des Middags 1 uur lieten wij ons Anker vallen bij de Ton van het Blijzand. Hier moesten wij liggen blijven om onze Aaltjes wat te gewinnen aan de verandering van het Water. Onze Buurman was gelukkig dat de Wind zuidelijk wierd, hij kon toen Het Zeerak, dat wij geheel hadden opgelaveerd, met een opgevierde schoot opzeilen en des Avonds 6 Uur liet ook P.Jelsma zijn Anker bij ons vallen'.

Aan het eind van de brief wordt de ervaring met de *Herstelling* samengevat.

'Het schip voldoet tot nu toe in alle opzichten wel. Hij zeilt goed, Hij draait goed door de wind. Hij staat ook goed onder zijn Zeilen, en ziet niet om. Bijgeleegen hebben wij nog niet, maar voor Vok en Zeil zonder Kluiwok laat Hij hem ook goed sturen en ieder zegt het is een Mooi schip'.

In een PS worden toch nog wat kinderziektes genoemd: *'Het deck en de troggen zijn niet digt. De Draaischalm van de Klaplooper van de Kluiwok is het klinsel uitgeschuurd dat in het dek zat'.*

Uit onderzoek naar de palingaak *Herstelling* blijkt dat Jelle Croles in 1872 ook de palingaak *London* bouwde voor Rintje Visser. Deze palingaak kreeg in 1884 de naam *Maria*.

Brief van Kuhn (Amsterdam 22-5-1874)

In deze korte brief vertelt Casper Hendrik Kuhn trots dat hij in Rotterdam een wedstrijd heeft gewonnen met zijn door Croles in 1873 gebouwde boeier *Sperwer*. De informatie is kennelijk doorgegeeld aan de Leeuwarder Courant, want op 29 mei 1874 wordt er een bericht aan gewijd. Een eeuw later heeft de krant het bericht nogmaals

'Geachte Vriend!' zo begint schipper Van 't Veer zijn brief waarin hij zijn tevredenheid uit over de palingaak gebouwd door Croles

rechts midden: De adressering: J. Croles, Scheepsbouwmeester te IJlst, Holland was voldoende om een brief uit Londen aan te laten komen

linksboven: We hebben geen zwartwit beeld meer van de palingaken die Croles bouwde, maar wel een voorbeeld van een aak uit Heeg, zoals de WB 8. WB stond voor Wymbritseradeel waar Heeg in lag. (coll. Fries Scheepvaart Museum)

gepubliceerd in de rubriek '100 Jaar geleden'. In *De Boeier* van Dr. Ir. J. Vermeer wordt erkend dat er weinig bekend is over de houten plezierjachten die door Croles zijn gebouwd: 'Een boeier van 10.50 naar Amsterdam, een heel grote boeier voor Rotterdam en een Fries jacht voor Sneek'. Het Friese jacht is de *Maria*, gebouwd in 1887 voor H. Vrolijk, nu genaamd *Wytske*. Door de brief van Kuhn weten we nu dat de *Sperwer* de boeier voor Amsterdam moet zijn geweest. De boeier *Noordster* (1872, lengte 11,4 m) is dus waarschijnlijk gebouwd voor een opdrachtgever uit Rotterdam.

Kuhn nam tot augustus 1876 deel aan diverse wedstrijden in Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen. Daarna lijkt de boeier spoorloos verdwenen. We kennen nu nog wel een boeier met de naam *Sperwer*, maar die werd in 1886 gebouwd. C. Jurriens heeft er veel wedstrijden mee gewonnen. Die boeier is nu eigendom van het Zuiderzeemuseum.

Brief van K.E. Gerhards (Borkum, 28-12-1885)

Croles bouwde in 1885 voor de *Fährschiffer* Klaas Eilderts Gerhards (1838-1909) op het wad-

PALINGAAK SCHIPPER

Rein Doekles van 't Veer (1812-1884) uit Workum was vanaf 1851 aal-aakschipper. Van 1851 tot 1859 is hij kapitein op de in 1830 gebouwde *Jonge Antje* die in 1857 omgedoopt werd tot *Vrouw Anna*. In 1859 wordt hij kapitein op de in 1844 gebouwde *Mentor* (ex-*Jonge Rintje*) Vervolgens is hij van 1863 tot maart 1880 kapitein op de nieuwgebouwde *Herstelling*. Het is sterk dat Rein van 't Veer tot zijn 68ste kapitein is geweest, omdat het werk op een palingaak zonder motor met een kleine bemanning vaak extreem zwaar was. De ervaring van de kapitein was natuurlijk van groot belang op deze onverzekerde schepen met hun kostbare lading. De opvolger van Rein van 't Veer vaart met de *Herstelling* op een onzichtbaar wrak, waarbij de koperen vlakstroken van de bun beschadigd raken. Dan is de kostbare lading paling in no-time verdwenen...

rechtsboven: Foto uit 1899 van het beurtschip *Johanna* afgemeerd aan de Delft in Emden. Beurtschipper Gerhards had in 1863 zijn eerste schip laten bouwen door Croles. (bron: Heimatverein der Insel Borkum)

deneiland Borkum een beurtschip van 34 ton genaamd *Johanna*. Lengte 17,29 m, breedte 4,29 m, diepgang 1,5 m. Daarmee werden goederen en de post van en naar de vaste wal (Emden, Delfzijl en Papenburg) vervoerd. Op 26 juni vertrok Klaas Gerhards uit Oostmahorn richting Borkum zo meldde het *Algemeen Handelsblad*. De lange brief (4 kantjes) begint met anderhalve pagina religieuze teksten als: 'zoo wil ja de heer ons bijstaan en helpen ons te leiden door dit leven tot de eeuwige zaligheid, dat schenke ons God daartoe verhelpen ons zijnen geliefden zoon onzer Heer Jezus Christus'. Maar dan vertelt Gerhards trots over de snelheid van het schip, waar het in Greetzijl gebouwde schip van een concurrent niet tegenop kan. Hij schrijft: 'Ik heb nog geen schip bij mij gehad welke mij in het zeil houden kon'.

Naast de uitgebreide aandacht voor het geloof schrijft Gerhards ook over de gezondheid van de zoon van Croles: 'aangezien dat ue zoon Jelle ziek is en nog sukkel't' en wordt 'een spoedige en gehele herstelling gewenst' Dat Croles in een brief een suggestie had gedaan om de stand van de zwaarden te wijzigen blijkt uit de zin: 'Van UE Kennisgeving heb ik Notie genomen en wil het met de zwaarden dog eens verzoeken, het is ja ligt te veranderen'.

Croles en zijn zoon Jelle (resp. 59 en 16 jaar) wor-

den uitgenodigd om eens mee te varen. Uit het meegestuurd vaarplan kan Croles een passende reis uitzoeken: 'gij moet mij 14 dagen te voren Schrijven, zoo zal ik U van Delfzijl afhaken'.

Via de Historische Vereniging op Borkum kreeg ik een fraaie foto uit 1899 van de *Johanna* toegestuurd, op de ligplaats in het centrum van Emden. Klaas Gerhards is te zien met onbekenden in het zondagse pak, in contrast met de twee bemanningsleden in werkpak. Hier moest nog geboemd worden. In 1901 werd een 10PK motor ingebouwd. Bij onderzoek naar de *Johanna* blijkt dat dit het tweede schip is dat Croles bouwde voor Klaas Gerhards. Want vanaf 1863 voer hij met de eveneens bij Croles gebouwde (25-tons) *Aurora*.

Brief van F. ten Brink Jzn. (Meppel 2-4-1890)

In een lange brief worden zoon Jelle of dochters uitgenodigd om met Pasen te komen logeren. Met des Heeren Zegen zal zo niets ontbreken. Vervolgens een verhandeling over de ijzeren overloop die nog op het schip moet komen: 'Er moet een lui komen, om voor de wind de schoot vrij van de roef te hebben'. Croles krijgt complimenten: 'De Ezeon is een prachtig schip en op menselijk gebied dan bewonder ik de Heer Croles aangaande zijn practijk...' Het watervat had precies de opgegeven maat dus: 'het hoofd van de Heer Croles is op 65 jarige leeftijd nog goed gezond'. Het slot van de brief geeft goed de omgangsvormen uit die tijd weer: Met achting UE Dienaar.

In het PS wordt het aanbod voor de logeerpartij

herhaald, met de goede raad: 'Jelle en dames denk om April en wacht ze voor koude dagen en avonden. Salut'. De scheepsnaam is in de brief slecht leesbaar. Het leek op Geon of Cycon tot ik de advertentie tegenkwam uit 1894 waaruit de veiling van het schip blijkt voor f 1600,-. De naam is voluit *Ezeon-Geber*, een paviljoenjacht van 49 ton. Hieruit blijkt dat de aanduiding 'jacht' bij Croles niet betekent dat het om een pleziervaartuig gaat. Croles bouwde zeker nog drie paviljoenjachten in 1861 en 1862.

De Izeren Helling

Bij deze laatste brief was Jelle senior 63 en zijn zoon Jelle inmiddels 21. Jelle junior heeft eerst een opleiding gevolgd om zijn vader te gaan opvolgen. In die periode begon men waarschijnlijk te denken over het bouwen van ijzeren schepen. Jelle Jelles Croles sr. heeft voor zijn overlijden in 1900 nog vijf jaar meegemaakt van deze grote verandering. Zijn zoon bleef aanvankelijk wel betrokken bij de werf die soms zelfs wel zes à zeven skûtsjes per jaar produceerde, maar koos later toch voor een juridische en politieke loopbaan. Uiteraard kwam hij voor de ARP uit en dat verbaast dan weer niets gezien alle godsvrucht die uit de brieven spreekt. In 1911 besloot de familie de handdoek in de ring te gooien en de werf te verkopen.

Een uitgebreide historie van de Croles werf en van de familie Croles is te vinden op de site van de SSRP en op de site: www.skutsjehistorie.nl